

НАУКОВА СПАДЩИНА ПАВЛА ОХРІМЕНКА: ФОЛЬКЛОРИСТИКА І ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

Стаття присвячена окресленню визначальних віх біографії відомого українського фольклориста, літературознавця і педагога П. П. Охріменка та визначенню основних напрямків його наукової діяльності.

Ключові слова: *П. П. Охріменко, «Слово о полку Ігоревім», фольклор, українсько-білоруські літературно-фольклорні взаємини, кобзарство.*

Постановка проблеми. Серед постатей знаних науковців Сумщини ім'я П. П. Охріменка займає особливе місце. Краєзнавець і журналіст Г. Т. Петров писав: «Коли оглядаєш творчий шлях професора Сумського педагогічного інституту імені А. С. Макаренка, доктора філологічних наук, члена Співки письменників СРСР Павла Павловича Охріменка, впевнюєшся, що його наукова праця залишила на прожитих роках глибокі карби» [4]. До цих карбів відомого українського літературознавця, фольклориста, педагога належать не

значна кількість наукових публікацій, а й налагодження тісних українсько-білоруських наукових взаємин, створення наукового центру з вивчення «Слова о полку Ігоревім», підтримка творчої молоді, а також довга і плідна праця на педагогічній ниві, зокрема багаторічне завідування кафедрою російської і зарубіжної літератури Сумського державного педагогічного інституту імені А. С. Макаренка.

Аналіз актуальних досліджень. Наукова, педагогічна та просвітницька діяльність П. П. Охріменка знайшла своє відображення у наукових розвідках М. М. Пазяка, В. Ю. Голубченка, О. І. Вертія, Л. В. Корж, Н. Подоляки, газетних статтях Ю. Ступака, М. Вороненка, С. Геренко, Г. Малишко, Г. Петрова, В. Скакуна, В. Садівничого, О. Столбіна, В. Терлецького, В. Чубура. Вийшли друком бібліографічні покажчики: «Основні публікації професора П. П. Охріменка за 1940 – 1990 рр.» (Суми, 1991) та «Павло Павлович Охріменко. Біобібліографічний покажчик» (Суми, 2015). Втім узагальнюючого дослідження, монографії чи збірника праць, які б висвітлювали науковий доробок цього непересічного вченого ще немає.

Метою нашого дослідження є узагальнення визначальних віх біографії П.П. Охріменка та окреслення основних напрямків його наукової діяльності.

Виклад основного матеріалу. Народився майбутній учений і педагог у с. Солониця Лубенського району Полтавської області 16 липня 1919 року. Дослідженню історії та фольклору рідного села згодом він присвятив низку своїх наукових розвідок. Після закінчення школи в Лубнах у 1937 році юнак поступив на філологічний факультет Київського державного університету. Під час війни залишився на окупованій території, потім у 1943 році був мобілізований на фронт, воював, був контужений, лікувався в госпіталі. Після демобілізації закінчив навчання в університеті та у 1944 році був направлений за розподілом до Сумського педагогічного інституту, де і розпочав свою науково-педагогічну діяльність, яка у 1946 році була перервана внаслідок арешту за звинуваченнями в антирадянській діяльності під час перебування на окупованій території. Після чотиримісячного ув'язнення молодого викладача відпустили, а справу закрили за відсутності доказів. Проте поновитися на роботі в Сумському педагогічному інституті йому не дозволили, як і надовго затриматися у Вінницькому, Ворошиловградському та Кишинівському інститутах, де він короткий час пропрацював у другій половині 1940-х років. З 1950 року і до 1972 року П. П. Охріменко викладав у Гомельському

педінституті (з 1969 р. – університет). На цей час припадає захист його кандидатської дисертації та тему: «На шляху до критичного реалізму» (1950) і докторської дисертації «Українсько-білоруські літературні зв'язки» (1958). Протягом цих двох десятиліть науковцем було видано близько трьох десятків окремих праць на тему українсько-білоруських літературних взаємин, яка стала на цей період провідною у його дослідженнях [1]. Під час свого перебування в Білорусії П. П. Охріменко був активним популяризатором української літератури, а після повернення в Україну активно пропагував білоруську літературу. У 1966 році він був прийнятий до Спілки письменників СРСР.

У 1972 році П. П. Охріменка запрошують повернутися до Сумського державного педагогічного інституту, де він очолив кафедру російської і зарубіжної літератури та продовжив наукову діяльність, знайомлячи українського читача з доробком білоруських письменників М. Богдановича, Янки Купали, Якуба Коласа та інших. Звертається він також до теми кобзарського мистецтва, зокрема висвітлює постать свого односельця, кобзаря Є. О. Адамцевича, пише про українських письменників Г. Квітку-Основ'яненка, П. Грабовського, П. Воронька, М. Рильського, П. Тичину, починає активно досліджувати «Слово о полку Ігоревім», яке його зацікавило ще у студентські роки, та готує у 1975 році цикл публікацій про цю пам'ятку у газеті «Червоний промінь»: «До питання про оригінал «Слова о полку Ігоревім», «Коли написане «Слово о полку Ігоревім», «Слово о полку Ігоревім» і Чернігівщина», «Хто автор «Слова о полку Ігоревім?». Ці статті, зазначає Н. Подоляка, «викликали в місцевій пресі цілу низку «перед'ювілейних» публікацій і визначили напрямок майбутніх сумських словознавчих конференцій» [5, с. 362]. Також у цей час П. П. Охріменко пише кілька досліджень про історичну битву, яка відбулася поруч із його рідним селом Солониця: «Народные предания и легенды о последней битве Наливайко: проблема локализации» (1976), «Солоницька битва Наливайка» (1976). Активно звертається до творчості російських письменників: О. С. Пушкіна, М. Г. Чернишевського, О. М. Островського, Л. М. Толстого, С. О. Єсеніна та інших. Активно цікавиться українським фольклором та його зв'язками з літературою.

З 1973 року і до середини 1980-х П. П. Охріменко очолював молодіжну літературну студію «Зажинок» при газеті «Червоний промінь», яка стала кузнею кадрів для багатьох письменників Сумщини, майбутніх членів Сумської обласної організації

Національної спілки письменників України, заступником голови якої Павло Павлович був довгий час. Також він був активним членом товариства охорони пам'яток історії та культури, товариства книголюбів, товариства «Просвіта», взяв активну участь у дослідженні життєвого і творчого шляху О. Паліцина та створенні наукового гуртка «Паліцинська академія». Виступив організатором та учасником восьми наукових конференцій з питань дослідження «Слова о полку Ігоревім» (сім із них – республіканських, одна – міжнародна); до кожної з них видавав збірники тез доповідей і матеріалів. Поглиблюючи словознавчу тему та залучаючи нових дослідників, створив при Сумському державному педагогічному інституті постійний семінарій з вивчення «Слова о полку Ігоревім», який сприяв продовженню наукових конференцій з цієї тематики у Сумах. У 1993 році на цій основі був створений Всеукраїнський осередок з проблем дослідження «Слова о полку Ігоревім».

Професор П. П. Охріменко зібрав до особистої книгозбірні понад 6 тисяч книг різними мовами, зокрема, його зібрання білоруських видань було чи не найповнішим на той час в Україні. У місцевій та республіканській пресі він виступав як критик і пропагандист літератури, краєзнавець і просвітитель. У 1979 році П. П. Охріменко був нагороджений значком «Відмінник освіти СРСР», а у 1987 році – значком «Відмінник народної освіти», у 1990 році йому присвоєне звання «Заслужений працівник народної освіти УРСР», у 1993 році був обраний академіком Академії наук Вищої школи України та членом республіканського комітету Асоціації українознавців і Міжнародного комітету білорусистів.

Помер П. П. Охріменко 7 грудня 1997 р. у м. Суми, похований у м. Щорс Чернігівської області. На стіні центрального корпусу СумДПУ імені А. С. Макаренка встановлена меморіальна мармурова дошка: «У цьому інституті в 1972 – 1997 роках працював відомий літературознавець, письменник, професор, доктор філології, академік, заслужений працівник народної освіти України Павло Павлович Охріменко (1919 – 1997)».

Наукові інтереси Павла Охріменка окреслилися ще під час його університетського навчання, коли він підготував реферат про «Слово о полку Ігоревім» та дослідження «Сатиричні засоби поем Т. Шевченка «Сон», «Кавказ», яке опублікував у 1940 році у збірнику студентських наукових праць Київського університету. Після повернення до навчання в університеті студент П. Охріменко надрукував у 1944 році

у журналі «Дніпро» наукову розвідку «Життя та діяльність Григорія Сковороди», а у наступному році у цьому ж журналі дослідження «Народна сатира і гумор Вітчизняної війни».

«Кредом його наукової діяльності, – зазначав педагог і літературознавець В. Ю. Голубченко, – стала сквородинівська ідея «любомудрія», як способу життя, котрий ґрунтується на утвердженні духовності, істини на буття, покликаних зрозуміти, у чому полягає щастя [2, с. 142].

В основі наукових зацікавлень П. П. Охріменка лежить виразний україноцентричний інтерес, ядро якого склали українське літературознавство і українська фольклористика, а також взаємозв'язки української культури з культурами братніх народів: білоруського, литовського та інших. З літературознавчих зацікавлень можна виокремити три головних напрямки: білорусько-українські літературні взаємини, постаті і творчість українських письменників ХІХ і ХХ століття, а також окремий напрямок, який став наприкінці життя домінуючим, – це вивчення і популяризація «Слова о полку Ігоревім».

Темі білорусько-українських фольклорно-літературних взаємин П. П. Охріменко присвятив більше ста п'ятдесяти публікацій у різного роду виданнях. Серед окремих видань варто відзначити: «Фальклорна-літаратурныя сувязі українскага і беларускага народа» (Мінск, 1959), «Тарас Шаучэнка і Беларусь» (Мінск, 1969), «Летапіс братэрства: аб беларуска-українскіх фальклорных, літаратурных і тэатральных сувязях» (Мінск, 1973), «Українсько-білоруські літературно-фольклорні взаємини радянського періоду» (Суми, 1975), «Русско-украинско-белорусские фольклорные взаимосвязи» (Суми, 1982). В інших публікаціях висвітлювався зв'язок з Білорусією українських письменників І. Котляревського, І. Франка, М. Кропивницького, В. Стефаника, М. Коцюбинського, М. Рильського та інших.

Велика увага була приділена вивченню і популяризації білоруського фольклору, якому присвячена ціла низка видань, серед яких «Беларуская літаратура і фальклор» (Мінск, 1962), «Беларускія песні і казкі» (Мінск, 1965), «Беларускія народныя приказкі і примаўкі» (Гомель, 1956), «Сучасныя народныя песні і частушкі» (Гомель, 1955), «Песні Азершанскаго хору» (Мінск, 1959). Для студентів були підготовлені навчальні посібники: «Беларуская народнапаэтичная творчасць» (Гомель, 1957), «Старажытная беларуская літаратура» (Мінск, 1968).

Понад сто публікацій П. П. Охріменка присвячено «Слову о полку Ігоревім» – його історичній основі, проблемі авторства, місцю створення, образам і художнім особливостям. Особливою його заслугою є цикл наукових конференцій, завдяки яким Суми на певний період стали центром словознавства не лише всеукраїнського, а й міжнародного масштабу. Про їх рівень говорить склад учасників, серед яких імена знаних науковців: М. Булахова, С. Воїнова, М. Гетьманця, В. Ільїна, О. Мишанича, О. Прицака, В. Соболя, Б. Яценка та інших. Американський науковець О. Прицак на запрошення П. П. Охріменка прочитав у актовій залі СумДПУ імені А. С. Макаренка лекцію про «Слово о полку Ігоревім» та історію давньої Русі. Втім далеко не всі розуміли значення цих конференцій, про що можна дізнатися з листа П. П. Охріменка від 15.01.1995 р. відомому представникові дисидентського руху в Україні І. Й. Кічаку: «Насправді я маю небагато таких, які розуміють і підтримують заходи сумських конференцій, скерованих на те, щоб встановити істину, насамперед те, що “Слово” – творіння наших предків, що воно належить насамперед укр. народові. Великодержавні шовіністи це відкидають впродовж двох століть, сіють ворожі думки з політичним підтекстом... Але так важко довести теоретично примарність цих тверджень, як важко їх донести до свідомості наших “хохлів”, які аж із шкури пнуться, щоб залишатися-таки в духовному рабстві» [5, с. 372–373]. Зaslугою П. П. Охріменка у вивченні «Слова» є чітка аргументація на користь того, що пам'ятка створена на території України і є набутком української культури, а також переконливі аргументи щодо того, де відбувався відомий «плач» Ярославни, та низка інших положень, які стали визначальними для подальших дослідників цієї давньої пам'ятки літератури.

Окремим і важливим напрямком наукової діяльності П. П. Охріменка стало дослідження українського фольклору, його зв'язків з літературою, зокрема, значною його увагою користувалася творчість кобзарів, якій він присвятив низку публікацій: «Кобзарські традиції в українському фольклорі та літературі і творчість Є. Х. Мовчана», «Ознайомлення з життям і творчістю роменського кобзаря Євгена Адамцевича», «Роменський кобзар: до 80-річчя з дня народження Є. О. Адамцевича», «Кобзарський репертуар Євгена Адамцевича», «Отзвуки поезии Т. Г. Шевченко в творчестве кобзарей Сумщины», «Особливості кобзарських традицій Сумщини», «Кобзарська

дума про голодомор». Відомий фольклорист М. М. Пазяк високо оцінював фольклористичну діяльність П. П. Охріменка, відзначаючи, що «на ниві фольклористики він має вагомий ужинок» [3, с. 41].

Сумщина, з якою П. П. Охріменко зріднився за довгі роки, та її культура стали предметом дослідження низки його розвідок: «Тарас Шевченко і Сумщина», «Кобзарські традиції Сумщини», «Короткий довідник з літературознавчої Сумщини», «Літературні пісні та романси Сумщини».

Висновки. Загалом, постать професора П. П. Охріменка займає вагоме місце серед українських фольклористів і літературознавців. Він був активним популяризатором української літератури і фольклору в Білорусії, а білоруської літератури і фольклору в Україні. Його діяльність сягала мистецтвознавства, краєзнавства та інших суміжних з філологією напрямків. Його праці виходили українською, білоруською та російськими мовами, були перекладені молдавською, грузинською, казахською, литовською. Він є автором більше тисячі публікацій, з яких понад 200 наукових статей у спеціальних виданнях, та понад 70 окремих видань: монографій, навчальних посібників, брошур і збірників. Увесь цей масив заслуговує гідного пошанування, вдумливого осмислення та подальшого дослідження. «Є люди, які залишають після себе глибокий слід, – написав про П. П. Охріменка голова Сумської письменницької організації О. П. Столбін. – З роками він не тільки міліє, а навпаки, поглиблюється, стає помітнішим. І тільки тоді починаємо розуміти, кого втратили» [6].

ЛІТЕРАТУРА

1. Бібліяграфічны указальнік прац аб беларуска-украінскіх літаратурных і фольклорных сув'язях (1865 – 1965) / склау П. П. Ахрыменка. – Гомель, 1967. – 38 с.
2. Голубченко В. Ю. Одержимий наукою і совістю (Штрихи до портрета П. П. Охріменка) / В. Ю. Голубченко // Рідний край. – 2017. – № 1 (26). – С. 141–146.
3. Пазяк М. М. Ужинок на ниві фольклористики. До 75-річчя від дня народження П. П. Охріменка / М. М. Пазяк // Народна творчість та етнографія. – 1994. – № 4. – С. 39–41.
4. Петров Г. Першовідкривач / Г. Петров // Вперед. – 1979. – 14 липня. – С. 4.
5. Подоляка Н. Павло Охріменко – Ігор Кічак: наукова полеміка у листуванні «слово»-знавців / Н. Подоляка // Сумський краєзнавчий збірник. – Суми, 2016. – С. 361–375.
6. Столбін О. П. Пам'яті невтомного дослідника / О. П. Столбін // Червоний промінь. – 1999. – 15 липня. – № 28 (4344).

Пятаченко С. В. Научное наследие Павла Охрименко: фольклористика и литературоведение.

Статья посвящена определению основных вех биографии известного украинского фольклориста, литературоведа и педагога П. П. Охрименко и выяснению основных направлений его научной деятельности.

Ключевые слова: П. П. Охрименко, «Слово о полку Игореве», фольклор, украинско-белорусские литературно-фольклорные взаимоотношения, кобзарство.

Pyatachenko S. V. Scientific heritage of Pavel Okhrimenko: folklore and literary criticism.

The article is devoted to determining the main milestones of the biography of the famous Ukrainian folklorist, literary critic and teacher P. P. Okhrimenko and elucidating the main directions of his scientific activity.

Keywords: P. P. Okhrimenko, "The Tale of Igor's Campaign", folklore, Ukrainian-Belarusian literary and folklore relations, kobzarism.